

Dos ivarsencs als camps nazis

Jesús Coll Gilabert

RESUM: D'un total de 22 veïns del Pla d'Urgell que van ser portats als camps de concentració del III Reich, només quatre en van poder tornar, dels quals dos vivien en dues cases contigües d'Ivars d'Urgell. Després de la Guerra Civil, un d'ells, mig indocumentat, va ser arrestat a París i, considerat un roig espanyol, va ser catalogat d'apàtrida i enviat a Mathausen. L'altre es va implicar en la Resistència francesa a la Bretanya i, detingut, va ser dut a Dachau. Els dos van sobreviure i ara reposen per sempre a França, el país que els va acollir.

PARAULES CLAU: Guerra, camp de concentració, Guàrdia d'Assalt, nazi, Septfonds, Resistència, Base de Brest, Compiègne, Dachau, França. Ivars d'Urgell.

ABSTRACT: Only four of the 22 residents of the Catalan county Pla d'Urgell who were taken to concentration camps of the Third Reich were able to return. Two of them were born in two adjoining houses in Ivars d'Urgell. After the Spanish Civil War, one of them, half undocumented, was arrested in Paris and as a presumed Spanish republican he was classified as stateless and sent to Mathausen. The other became involved in the French Resistance in Brittany and was taken to Dachau. The two survived and now rest forever in France.

KEYWORDS: War, concentration camp, Assault Guard, Nazi, Resistance, Brest base, Compiègne, Dachau, France, Ivars d'Urgell.

Buchenwald, Flossenbürg, Mauthausen, Gusen, el castell de Harteim, Auschwitz, Dachau... són noms que evoquen tortures i execucions de la mà del Tercer

Reich alemany durant la Segona Guerra Mundial. Vint-i-dos veïns del Pla d'Urgell, d'edats compreses entre els 19 i els 43 anys, van ser portats a un o altre d'aquests escenaris d'horror i només quatre en van tornar: Ramon Pareta Escué, de 25 anys, de Bellví, deportat a Gusen el 1940; Ramon Rocaspana Duar, mollerussenc de 22 anys, que va passar per Dachau i Auschwitz; i dos més d'Ivars d'Urgell, Antonio Pons Viella, que va ser deportat a Mauthausen i Fernando Riu Vilalta, a Dachau.¹

Curiosament, les cases familiar d'aquests dos darrers, conegudes per Cal Caparrut i Cal Pona, respectivament, eren veïnes. Només es portaven tres anys de diferència, així que podem pensar que de xiquets devien de compartir estones de jocs i aficions, lluny encara de pensar el que el destí els havia reservat.

L'ANTONIO PONS, DE CAL CAPARRUT

L'Antonio era un dels quatre fills del bellpuigenc Antonio Pons Calaf i de la ivarsenca Rosa Viella.² Va néixer el 7 d'octubre de 1913 i batejat dotze dies després a la parròquia de Sant Andreu pel rector Manuel Sabaté i Gardeñes, que va ser assassinat a les primeres setmanes de la Guerra Civil (Castells, 1975: 77 i 81). Segons fonts familiars, l'Antonio va poder estudiar en la seva joventut i durant la República treballava a Barcelona a un departament de la Generalitat.³ Durant la guerra va ser mobilitzat i destinat a Infanteria de la Tercera Divisió de l'exèrcit popular, on consta que la primavera del 1938 va ser ascendit de caporal a sergent.⁴ Coincidint amb aquest ascens, hauria rebut una notícia que li trasbalsaria el cor: la mort del seu cosí Josep Viella i no pas per les bales de l'enemic. El Josep, que s'havia presentat com a voluntari al principi de la guerra, al maig del 38 es trobava amb la seva unitat

¹ Font: ID3. Deportats catalans i espanyols als camps nazis, Memorial Democràtic. Última modificació: 2020-03-02 13:32:38

² Llibre sacramental de batejos de la parròquia de Sant Andreu, que s'inicia al 1864.

³ Les circumstàncies familiars de l'Antonio Pons, la seva feina i la fugida a França procedeixen de les converses de l'autor amb el seu nebot, Josep Bergadà Pons, l'estiu de 2019.

⁴ *Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional* del 25 de maig de 1938. Número 125, p. 680.

a Mosqueruela (Terol) amb d'altres d'Ivars, com Pau Torrades, que va ser qui va explicar molts anys després aquella mort absurda: el Josep tenia una loció d'afaitar i com que no la va voler donar a qui li ho havia requerit, aquest li va disparar un tret.⁵

En una data indeterminada propera a la caiguda de Barcelona l'Antonio va enfilars la ruta de París amb moto. Va abandonar el vehicle a la vorera d'una carretera quan, ja a França, se li va acabar la gasolina. A l'entorn de París residia quan, després de l'ocupació de França per Alemanya, a causa de la precària documentació legal que l'emparava, va ser detingut; un fet que cal relacionar amb la decisió del govern de Franco de no reconèixer com a espanyols els que havien fugit en acabar la guerra. Privats de nacionalitat eren apàtrides i sospitosament anarquistes o comunistes, així que la seva detenció estava cantada si els enxampaven. Va ser traslladat a l'Stalag de Kalsruhe i d'allí deportat al camp de Mauthausen (Àustria) el 29 de maig de 1943. Va fer constar la seva professió de comerciant, i, amb el número de matrícula 30148, lluí el triangle blau dels apàtrides. Dos anys després, el 5 de maig de 1945, va recobrar la llibertat quan van arribar-hi les tropes americanes.⁶

De tornada a França, a la zona de París, va treballar en una companyia d'assegurances i va conèixer amb una francesa que havia perdut el marit a la guerra d'Algèria i que tenia un fill. A Ivars va venir amb la dona per primera vegada el 1974. Hi vivia el fill de la seva germana, a qui va explicar les circumstàncies del seu captiveri a Mauthausen i com va ser testimoni de l'extermini de col·lectius sencers de persones quan acabaven d'arribar al camp. Va morir el 6 de desembre de 1993, als 80 anys d'edat a la ciutat de Bondy, propera a París.

EL FERNANDO RIU, DE CAL PONA

L'altre ivarsenc que també va conèixer la deportació, i sobre qui hi ha molta més documentació, era Fernando Riu Vilalta, tres anys més gran que el seu veí Antonio.

Nascut el dimarts 19 d'abril de 1910, els seus pares eren Josep Riu Monell, un jornaler amb una especial habilitat com empeltador, i la Teresa Vilalta Pons, de cal Pona.⁷ El Fernando seria el primer fill d'aquest matrimoni; després vindrien el Miquel, el Jaume i la Consuelo.⁸ En una família pagesa amb terra pròpia, el fill gran seria l'hereu i donaria continuïtat a la casa, però quan la terra és aliena, l'únic que el primogènit hereta és la necessitat de començar a guanyar-se la vida tan aviat com pugui. Un amic del Fernando era el Pau, fill del fuster Carlos Tarragona, qui va ensenyar l'ofici als dos xiquets. Un ofici que després va ser de molt utilitat al Fernando en les diverses peripècies que va passar.

Acabava de complir els 21 anys quan es va proclamar la Segona República i, ben aviat, el govern provisional va crear un nou cos de seguretat netament republicà, la Guàrdia d'Assalt, ja que desconfiava profundament de la Guàrdia Civil, creada al segle XIX al servei dels grans terratinents rurals.⁹ Ingressar en aquell nou cos, que cuidava de l'ordre públic a les ciutats, no era fàcil; es requeria una alçada de 1,80 metres i una constitució física gairebé excepcional, sense la més mínima tara i un entrenament físic molt intens (Maura, 1966: 274-275). El nostre protagonista es va integrar als 24 anys en aquesta nova guàrdia republicana i només hi portava uns mesos quan el govern de Companys es va revoltar el 6 d'octubre contra el govern central. A causa de la seva participació en els Fets, molts mossos d'Esquadra i guàrdies d'Assalt van ser detinguts i apartats del cos, entre ells el Fernando.¹⁰

Amb el triomf del Front Popular el febrer de l'any 1936, Fernando va poder retornar a la Guàrdia d'Assalt i prengué part activament en el sufocament de la revolta militar a Barcelona durant els dies 19, 20 i 21 de juliol de 1936 i, ja durant la guerra, participà en diversos combats bèl·lics.¹¹ Integrat en tot moment al cos de la Guàrdia d'Assalt de Barcelona, una ordre del Departament de Governació aprovava el 22 de juny de 1937 el seu ascens a guàrdia primer.¹²

Després de la caiguda de Barcelona, el 25 de gener de 1939, es va produir la gran retirada de les forces

⁵ Declaracions de Pau Torrades recollides per Isabel Balagué i Fina Saltiveri l'estiu del 2003. (Inèdites)

⁶ Font: ID119. Deportats catalans i espanyols als camps nazis, Memorial Democràtic. Última modificació: 2020-03-02 13:32:38

⁷ Llibre sacramental de batejos de la parròquia de Sant Andreu que comença el 1864..

⁸ Les circumstàncies familiars procedeixen de les converses de l'autor amb Magdalena Valls, neboda del Fernando, l'estiu del 2019.

⁹ Serveixi com a exemple que la caserna de la Guàrdia Civil més propera a Ivars al segle XIX era ubicada als baixos del Castell del Remei, la gran propietat de la família Girona a la Plana.

¹⁰ Testimoni escrit facilitat per Hélène Gravet, esposa del Fernando, a Isabel Balagué en un moment indeterminat de l'estiu de 1982.

¹¹ Idem.

¹² Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya del 10 d'agost de 1937.

republicanes i població civil cap a França. Prop de mig milió de persones van creuar la frontera, entre les quals els presidents de la República, de la Generalitat i del Govern Basc, així com el gruix de l'exèrcit republicà, entre els quals el guàrdia d'assalt ivarsenc Fernando Riu.

A SEPTFONDS

Després de vagar pels camps del Rosselló, el Fernando va ser un dels 16.000 espanyols que –entre el 5 i el 12 de març– van ser portats en tren a la “Gare de Borredon,¹³ al municipi occità de Montalzac, departament de Tarn-et-Garonne.¹⁴ Cada dia hi arribaven dos trens portant un miler d'exiliats cadascun. Un regiment de soldats senegalesos els esperava a l'estació i els feien caminar sense contemplacions uns set quilòmetres fins al municipi veí de Septfonds, proper a Montalban, on s'estava construint un camp d'internament (Constante, 2004).

El “camp de Judes”, un lloc on abans pasturaven les ovelles, havia sigut un dels indrets elegits pel govern dretà de Daladier a finals de febrer per internar-hi els “indesitjables” republicans espanyols, descongestionant així els camps del Rosselló.¹⁵ A mesura que hi arribaven anaven construint els barracons, que van ser una trentena, de 48 metres de llarg i 7 metres d'ample, recoberts de ferro ondulat. Cada barracó podia albergar 350 homes.

No són pocs els testimonis de soldats republicans que, com el Fernando, van passar pel mateix captiveri a Septfonds i van deixar escrites les seves vivències. Un d'ells, Antonio Herrero Martín,¹⁶ que hi va arribar malalt d'una bronco-pneumònia, va escriure: (Montseny, 1969: 59)

“No se puede describir con palabras lo que fueron los días, las semanas, los meses pasados en aquella barraca, que sólo contenía miseria, hambre y dolor. Los hombres allí arrojados como guñapos ya no eran hombres: no eran más que piltrafas humanas, abandonadas por todo el mundo.

[...] Ningún cuidado recibíamos; apenas si nos visitaba algún médico. Aquellos que fuimos fuertes y

resistentes, gracias a nuestra naturaleza nos salvamos. los más débiles murieron. Con indiferencia, como quien recoge una basura, se llevaban a los muertos, esperando recoger los del día siguiente. Los hombres morían en silencio, extinguiéndose devorados por la fiebre y la debilidad. Otros maldecían y llenaban de ayes desgarradores la barraca maldita. ¡oh! Jamás la olvidaré. Su recuerdo me perseguirá hasta el último de mis días”.

A Septfonds es pot visitar avui el “*Cimetière des espagnols*”, on hi ha 81 tombes de refugiats que hi van trobar la mort, la majoria per tuberculosi, febre tifoide o pneumònia. No hi són tots, ja que alguns van morir en hospitals propers i van ser enterrats als cementiris de Septfonds o de Montalban.

En aquell camp, el Fernando Riu s'hi va estar poc temps, ja que es va oferir voluntari a les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE), que van contribuir a l'esforç de guerra francès quan aquest país va entrar en guerra amb Alemanya el setembre de 1939. Les CTE estaven integrades per unes 350 persones cada una i, sota comandament militar, havien de treballar sigui a llocs estratègics –com la Línia Maginot– o en vies de comunicacions o fins i tot a granges agrícoles, suplint als pagesos que havien estat mobilitzats. La del Fernando era la 545 companyia, que era destinada a Villeneuve du Paréage, una població del departament occità de l'Arieja.¹⁷

A BREST

França no va resistir gaire l'arrasadora força de la Wermatch i el 22 de juny de 1940 se signava l'armistici de Compiègne, pel qual es rendia davant Alemanya, es declarava neutral i acceptava la divisió del seu territori en una part controlada directament pels alemanys –el nord i tota la costa atlàntica– i la resta, més reduïda, la França de Vichy, col·laboracionista. La ciutat més occidental de la costa atlàntica era Brest, on la Cinquena *Panzerdivisionen* va entrar-hi el 19 de juny, i del seu arsenal naval en va fer un dels seus epicentres militars, primer com a port de sortida per als seus cuirassats. Ara bé, a causa dels bombardejos anglesos, les autoritats

¹³ Molts anys després de la guerra, la companyia ferroviària de França (SNCF) va tancar l'estació de Borredon i la va vendre a un particular francès que la va utilitzar com a parador turístic fins l'any 2009, quan la va posar a la venda. Amb l'ajuda de l'ajuntament de Montalzac, la va comprar per 150.000 euros el *Centro de Investigación e Interpretación de la Memoria de la España Republicana (CIIMER)*.

¹⁴ Testimoni d'Hélène Gravet a Isabel Balagué..

¹⁵ Més tard, hi van internar també jueus, alemanys anti nazis, polonesos...

¹⁶ Antonio Herrero Martín, de Pancrudo (Teruel) va ser deportat a Dachau i va sobreviure.

¹⁷ Dossier de Fernando Riu als *Archives Départementales du Finistère*. (*Référence 1622 W 30*)

alemanyes van decidir traslladar-los a d'altres indrets més segurs i reemplaçar-los per flotilles de submarins, protegits per la Luftwaffe i per un búnquer de formigó que havia de construir l'Organització Todt,¹⁸ una organització creada pel Tercer Reich per tal d'impulsar la indústria de guerra.

El govern de Vichy va començar a proporcionar mà d'obra espanyola a l'Organització Todt l'octubre de 1940. Un d'ells va ser el Fernando, destinat el juliol de 1941 a la rada de Brest. El camp on va ser internat, sota comandament alemany, era a Sainte-Anne du Portzic, als afores de la ciutat.¹⁹ Cada barraca podia albergar prop de cinquanta treballadors que, cada dia, sota severa vigilància, caminaven els deu quilòmetres que els separaven de la base submarina.

Aquest es el testimoni d'un espanyol que també hi va ser a la primera època de la construcció de la base (Sanz, 1981: 87 i 88):

“Cuando llegamos a Brest, fuimos internados en un campo rodeado de alambradas eléctricas. Los centinelas de las torres de guardia estaban armados con ametralladoras, y los obreros íbamos a trabajar a la base custodiados por los guardias alemanes y sus perros de presa.

Trabajábamos en andamios montados a una altura vertiginosa sobre el mar o abríamos túneles bajo el agua con máquinas y cargas de dinamita, que la mayoría de los españoles no sabían manejar. La aviación inglesa bombardeaba con frecuencia este objetivo estratégico. Aturdidos por el ruido ensordecedor de las explosiones sentíamos al mismo tiempo alegría y temor entre el ir y venir de las ambulancias que transportaban los heridos y los muertos”.

Aquells dissortats treballadors, en les seves caminades matinals a la feina passaven pel davant d'una granja, prop de Sainte Anne, en la qual hi havia un nen que, quan veia passar aquell grup d'homes amb les cares serioses custodiats pels nazis, interrompia els seus jocs. La impressió que li feien aquelles figures humanes li

duraria tota la vida. 63 anys després, ja jubilat, Ives le Roux (2004) ho recordaria d'aquesta manera a un diari local:

“Tots els matins se'ls enduien a treballar per la carretera de Portzic, sota una forta escolta. Aquells pobres treballadors passaven molta gana i si podien, arrasaven tota mena de verdures, patates i fins i tot llavors que trobaven a l'entorn de la granja. Recordo haver presenciat, en moltes ocasions, com els feien fer curses esportives fins a l'esgotament, sota ordres que es donaven amb un to gatural d'extrema brutalitat”.

Destinat a albergar dues flotilles de submarins de la Marina de Guerra del Reich, la construcció de la base va començar l'any 1941 i es va acabar al cap de 500 dies, el 1942. S'hi van emprar desenes de milers de treballadors, tant civils francesos com presoners i es van necessitar 500.000 m³ de formigó. Per al transport de materials es va utilitzar 700 camions i una línia ferroviària. A causa dels seus coneixements de fusteria, el Fernando molt possiblement treballaria en la construcció de bastides i com encofrador, muntant les estructures que havien de servir per omplir-les després de formigó. La base submarina és encara avui un gegantí búnquer submarí, el més gran del món, amb un sostre de quatre metres de gruix per protegir els submarins. La duresa del treball, sovint realitzat a l'aigua, i els maltractaments dels nazis, van ocasionar nombroses víctimes mortals, algunes de les quals van ser llançades al formigó encara fresc dels murs en construcció, on van quedar-hi per sempre.²⁰

A LA RESISTÈNCIA

La línia oficial soviètica a finals de 1939 establia que els culpables de la guerra eren les democràcies capitalistes de França i Gran Bretanya. Aleshores Moscou tenia molt bones relacions amb Berlín, amb qui s'havia repartit Polònia, i fins i tot Stalin va plantejar-se d'alinear

¹⁸ L'Organización Todt va mobilitzar centenars de milers de persones tant a Alemanya com a les nacions ocupades per la Werhmatch. Un dels projectes de més abast que portà a terme va ser el Mur de l'Atlàntic, un descomunal sistema de fortificacions que s'estenia des de Noruega fins al Golf de Biscaia. Porta el nom de Fritz Todt (1891-1942), un enginyer que supervisava totes les grans obres públiques del Reich, com les grans autopistes o la línia Sigfrid. Va morir el 8 de febrer de 1942 en esclatar el seu avió.

¹⁹ Testimoni escrit d'Hélène Gravet a Isabel Balagué.

²⁰ Antonio Muñoz Zamora, un company d'infortunat del Fernando a Brest i a Dachau, va explicar el cas del Damian, un jove aragonès, a qui un guàrdia SS va ordenar que retirés un bocí de corda que havia quedat al mig d'una gran superfície del sostre que s'acabava d'omplir en aquell moment de formigó. Com que no hi arribava des de la vora, el SS es va enfurismar i el va empènyer amb força cap al mig de la piscina de formigó. L'aragonès, en caure, es va agafar al braç del guàrdia alemany, que es va veure arrossegat cap al mateix trist destí. Els dos es van enfonsar mentre agitaven els braços amb desesperació i allí s'hi van quedar per sempre (Camacho, E. y Torregrosa, A., 2003).

Imatge 1. 1 de maig de 1943. Foto del Fernando enviada als seus pares l'1 de maig de 1943, quan actuava dins de la Resistència a Brest (Cedida per la família).

a l'URSS al costat dels països de l'Eix. Però tot això va canviar el 21 de juny de 1941, quan la Wehrmacht va iniciar la invasió de la Unió Soviètica. Si fins aleshores els partits comunistes occidentals tenien instruccions de no posar les coses difícils als alemanys, a partir d'aquella data van entrar a la Resistència d'acord amb l'ordre que, des de Moscou, va dictar la III Internacional de crear organitzacions armades contra la rereguarda alemanya. L'organització, creada pel partit comunista francès, va denominar-se Franc Tiradors i Partisans Francesos (FTPF), era de tipus militar i molt disciplinada. La Resistència, que fins llavors no anava més enllà de la distribució de premsa clandestina i alguns sabotatges, a partir de 1942 va augmentar les seves xarxes i els atemptats contra militars alemanys.

Va ser a les bases submarines atlàntiques (Brest, Lorient, Saint Nazaire, La Rochelle i Burdeus) on es van

crear les primeres cèl·lules de la resistència espanyola que, a la Bretanya, va dir-se "*Los Deportistas*" i era dirigida, des de Rennes, per un minaire de Jaén, Pedro Flores Cano.

El grup de Brest, on hi havia el Fernando, es va formar al setembre de 1941. La xarxa, integrada en la Union Nationale Espagnole (UNE), l'any següent va esdevenir una branca dels "*Francs-Tireurs et Partisans-Main-d'Ouvre Immigrée (FTP-MOI)*". Quan l'any 1942 es van acabar les obres de la Organització Todt a la base de Brest, Fernando va ser traslladat al parc automòbil del Servei de Treball Alemany del Fort de Kéranroux, una de les històriques fortaleres que antigament defensaven la rada de Brest dels anglesos. Des d'aquest nou lloc de treball que els alemanys li havien assignat, Fernando participava en accions de la Resistència contra l'ocupant nazi, arribant a ser el responsable d'un grup de sabotatge integrat per vint persones. (Gildas Priol, 2020). Va participar en la distribució de fulletons anti nazis editats en francès, alemany i espanyol, i en sabotatges al Cos Motoritzat Nacional Socialista (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps o NSKK), una organització paramilitar del partit nazi creada per instruir els seus membres en operacions de transport de tropes, subministres i municions, manteniment de motocicletes i automòbils i gestió de les vies fèrries.²¹

Després de les primeres derrotes d'Alemanya (Stalingrad i nord d'Àfrica), l'any 1943 va créixer espectacularment el nombre de partisans i de sabotatges. El responsable de la xarxa espanyola de la Resistència a la Bretanya era el madrileny Antonio Barrio Ures, mentre que a Brest era Antonio Garcia Martin ("*Moreno*", a l'argot de la Resistència), un antic sabater de Casavieja (província d'Àvila). Entre les accions que va dur a terme la xarxa espanyola a la Bretanya destaca els atemptats protagonitzats contra els cinemes de Rennes (Royal et Select), L'*Hôtel du Commerce* i contra els transformadors elèctrics a Nantes i a Rennes, així com tres descarrilaments de trens.

El febrer de 1944 es va crear a França una organització que aglutinava totes les forces que lluitaven a la Resistència, les *Forces Françaises de l'Interieur (FFI)* a partir dels principals grups militars de la Resistència (*Armée Sècret de De Gaulle*, *Franc Tireurs et Partisans (FTPF)*, la *Organisation de Résistance de l'Armée (ORA)* del general Henry Giraud, entre d'altres), Fernando va ser nomenat sergent de les FFI, responsable del grup del departament bretó de Finistère.²²

²¹ Escrit del propi Fernando, el gener de 1947. Inclòs al "*Dossier de combattant volontaire de la résistance de M. Fernando Riu Vilalta*". Fons: *Archives départementales du Finistère*.

²² Certificat del comandant general de la Tercera Regió Militar francesa, el 14 d'octubre de 1948. Font: *Archives départementales du Finistère*.

LES DETENCIONS

La policia alemanya i la milícia francesa col·laboracionista van intensificar les seves accions i la Gestapo –amb l’ajuda de la tortura i d’algunes delacions– va començar a detenir desenes de persones per tota la Bretanya.²³ El 28 de març, “Moreno” va ser arrestat al seu domicili del carrer Aragó 38 de Brest per la Gestapo, que li trobà a casa un magatzem d’armes i explosius. Va ser afusellat el 21 d’abril de 1944 a Permarc’h (Finistère) amb altres patriotes francesos. Els caps espanyols de la Bretanya, Antonio Barrios Ures i Pedro Flores Cano van seguir la mateixa sort. (Tilly, S 2019)

Va ser al voltant de les quatre de la matinada d’aquell 28 de març quan, a més de “Moreno”, també va ser detingut l’ivarsenc Fernando Riu Vilalta. I, com ell, el càntabre Lucas Allende Santacruz, l’asturià Santiago Aller Llamas, els barcelonins Vicent Argilaga Aguer i Francesc Fernández Miró, els madrilenys José Ramírez Ruiz, Moisés García Corona i Alfonso Martínez Romero, l’alcoià Victor Escrivá Chorro i Antonio Muñoz Zamora, de Melilla. A aquest darrer el van detenir cinc agents de la Gestapo a casa seva i se’l van endur en una camioneta, dins la qual va veure que hi havia tots els seus companys... menys un, el català Josep Borràs. Aquest va ser acusat per Muñoz Zamora de ser un infiltrat que els va vendre a canvi d’un salconduit del III Reich per a tornar a Espanya (Camacho, E, 2003; García, G. 2005: 189, 203 i 204). Van ser empresonats a la presó de Pontaniou, una presó militar marina. En aquest centre hi van ser dues setmanes i des d’allí, en un vagó de càrrega d’un tren, els van portar a la presó central Jacques Cartier de Rennes, al soterrani de la qual hi havia muntada una cambra de tortures (Camacho, E. 2003).

DE COMPIÈGNE A DACHAU

A finals de maig, el grup detingut a Brest va ser traslladat al camp d’internament administratiu de Compiègne, a 65 quilòmetres al nord de París, que estava custodiat directament pels alemanys (Faisant,

2012). Mentre eren allí, es va produir el 6 de juny de 1944 el desembarcament aliat a Normandia, de manera que els serveis policials del III Reich a França van decidir d’evacuar els detinguts polítics cap a l’interior d’Alemanya. El 18 de juny de 1944, un total de 2.139 persones –entre les quals hi havia el grup del Fernando i 170 espanyols més– van ser deportats de matinada al camp d’extermini de Dachau, a 900 km de distància, via Estrasburg i Stuttgart, en un comboi de vint vagons de bestiar. En cada petit vagó de tren, de 9’34 metres de llarg per 2’60 metres d’ample, sense finestres ni seients, hi havia unes 100 persones, quatre per metre quadrat. Allí tancats, els esperava un viatge de dos dies i tres nits, gairebé sense aire per respirar.

Abans de sortir de Compiègne, un jove tinent de les SS els va fer un petit discurs en francès: “No teniu cap possibilitat d’escapar-vos, però en cas d’un intent d’evasió, duplicarem el nombre de presos en cada vagó. Si un detingut s’escapa, deu del seu vagó seran afusellats; si se n’escapen deu, tot el vagó serà afusellat”. Alçant la veu de nou, conclou: “Si tots els presos d’un vagó s’escapen, afusellarem a tota la resta del comboi. No oblideu que heu comés una falta contra Alemanya. Nosaltres us permetrem que la repareu treballant honestament pel Gran Reich Alemany”. (Lafaurie, J. 2015; Sanguedolce, J. 1998)

(En aquest punt hem d’aturar la narració. En la lectura d’aquest darrer paràgraf es fàcil que la ment del lector es recreï visualitzant l’escena d’un típic film anti-nazi, però no, no es tracta de cap pel·lícula, i les amenaces del jove tinent SS no les ha escrit un ocurrent guionista. Les han recordat d’una manera similar diversos deportats francesos que, com el Fernando, van ser forçats a fer un viatge cap a un ignorat destí, al que ni tant sols saben si hi arribaran en vida).

Els donaren una ració de pa i un bocí de salsitxa, però gens d’aigua. Les aturades del tren serien encara pitjors, duraven prop de deu hores i sense poder sortir del vagó. La primera, a l’estació de Reims. A mesura que s’acostava a Alemanya, el tren reduïa la velocitat, ja que les instal·lacions ferroviàries havien sigut danyades pels bombardejos. Respirant com podien, ja que esgotaven l’oxigen, suportant una calor sufocant i olors nauseabundes, les forces els anaven abandonant,

²³ En medis espanyols es va acusar Jesús Ureña i Antonio López de les delacions a la Gestapo. A l’estiu de 1948, el Tribunal Militar francès de la III Regió va jutjar-los per convivència amb l’enemic i el fiscal va reclamar per ells la pena de mort. Ureña, va explicar la seva detenció i les tortures que li van practicar i va acusar al seu company Antonio López, absent en el judici, de traïdoria. El tribunal, després de tenir accés als arxius alemanys, va resoldre condemnar Jesús Ureña a deu anys de treballs forçats, mentre que Antonio López era condemnat, en absència, a la pena de mort. Josep Borràs, un català acusat per Muñoz Zamora, tampoc no va ser localitzat. (Font: Testimoni de Roger Levenette, ex FTPF, que aporta les publicacions “Le Télégramme”, del mes de juliol de 1948 i el diari “L’Ouest Eclair” del 7 de juliol d’aquest mateix any i que es troba referenciat a <http://empereurperdu.com/tribunehistoire/viewtopic.php?f=12&t=1078%20>).

les cames se'ls anirien inflant i alguns perdien fins i tot la consciència. Si el viatge hagués durat gaire més, el risc de morir hagués estat molt alt (Camacho, E. 2003).

Sabem força detalls d'aquell horrorós viatge, des del moment que els van fer pujar al tren a l'estació de Compiègne fins que van arribar a Dachau, gràcies al testimoni d'un d'ells, el francès Jean Louis Roger Lafaurie:

"Sota els crits i els cops, ens fan pujar als vagons. Quan al vagó ja hi han entrat un centenar de persones, les portes es tanquen, així com també les finestres de ventilació. Abans que el tren es posi en marxa ja trobem a faltar aire per respirar. Un dels presos ens aconsella que mengem ara la petita quantitat de menjar que ens han donat abans de sortir, perquè diu que amb la set que sentirem, ja no podrem empassar-nos res".

A Abricourt (departament de Meurthe-et-Moselle), en entrar a la zona d'annexió de la Lorena, els guàrdies de les SS van ser reemplaçats per soldats de la Wehrmacht i italians. Poc després, tots aquests eren rellevats pels *Schupos* (policies militars) de la Feldgendarmerie, encarregada del tren en territori del Reich. A cada aturada, els guàrdies feien orelles sordes a les reclamacions d'aigua. A Haguenau, al Baix Rhin, obriren les portes i una mica d'aire fresc entrà al vagó, immers en un olor molt agre que el feia irrespirable:

"Una noia alsaciana, amb llàgrimes al ulls, intenta d'apropar-se al nostre vagó amb una gerra d'aigua. Els policies alemanys intervenen i la fan fora. Són minuts d'humanitat. Alguns dels deportats han aconseguit amagar un paper amb unes paraules que han escrit de pressa per a la seva família i el llancen per un petit espai vora la porta amb l'esperança que sigui recollit per alguna ànima caritativa i transmès a la seva família. Continua la marxa del comboi en un ambient angoixós i els primers signes de fatiga, de set i de deliri.

A Karlsrùhe, un oficial obre les portes i ens porta dues ampolles d'aigua. Alguns es desmaien. Ni les gotes d'aigua abocades entre els seus llavis inflats ni els copets aconsegueixen reactivar-los. Ens temem el pitjor.

A l'alba, l'aire fresc de la matinada ens fa sentir bé i els pacients recuperen una mica els colors"

L'INFERN

Després d'aturar-se de nou a Ulm i a Augsburg, el tren arribava finalment al seu destí després de tres dies i dues nits. Era el dia 20 de juny de 1944 i un rellotge de l'estació de la petita ciutat bavaresa, a 15 quilòmetres de Munich, mostrava les dues de la tarda. Fortament escortats, les 2.139 persones deportades, entre les quals el Fernando i els seus companys de Brest, van arribar caminant al camp.²⁴ Al frontal, una porta de ferro on poden llegir "Arbeit macht frei", que només alguns van saber traduir per "El treball et fa lliure".

Els van fer entrar al camp en formació fins al pati central, l'Apellplatz, que les pluges havien convertit en un fangar. Aviat van veure els primers presos, amb els vestits a ratlles, els caps rapats i els cossos cadavèrics que anaven i venien, indiferents a tot.

Van passar tot el dia en aquest lloc sense beure i sense menjar, fins que al vespre, uns "kapos" els van portar a les dutxes:

"Al vespre, a les 19:00 h, homes amb roba ratllada, amb garrots a les mans, ens fan pujar i anar cap a un gran edifici de dutxes. Hem tingut dificultats per entrar-hi. Les bastonades cauen sobre nosaltres, ens hem d'estrènyer més perquè aquests senyors puguin tancar les portes. No sabíem que a altres camps, els edificis de la dutxa s'havien utilitzat per executar milers de deportats".

L'endemà al matí, els van portar a un edifici administratiu on van donar els seus noms, deixar la roba que portaven i passar per la perruqueria. Com a tots els presos, al Fernando li van obrir una fitxa on constava el dia de naixement i el lloc, el darrer domicili, ofici de fuster, estat civil i les seves característiques físiques: 1,73 metres d'alçada, nas gros, cabells negres, prim, boca grossa, barbeta rodona, cara llarga i ull grisos. Se li adjudicava un número de matrícula, el 74.249. En un altre document, va signar el rebut d'un parell de

²⁴ El camp, que funcionava des del març de 1933, va ser el primer dels camps nazis i va servir de model per tots els posteriors. Després de Mauthausen, va ser el camp que va rebre més deportats espanyols. Una àmplia informació sobre els republicans espanyols a Dachau i del grup detingut a Brest el 28 de març ha estat publicada per Claudine Allende al blog "Photos & Passions" d'Antonio Martínez Quirce. Claudine es filla de Lucas Allende, ebenista company del Fernando a la base submarina, a la Resistència i després al camp nazi. Referència: https://www.martinez-quirce.fr/dachau?trck=notif-12698580-1635084-12ird#message_1934005737.

sabates, uns mitjons, dos pantalons, una camisa, uns calçotets i una espècie d'abric.²⁵

A hores d'ara podem dir que els qui van fer aquest viatge del 18 de juny des de Compiègne a Dachau van ser afortunats, ja que tots van arribar vius al camp. Com que les línies fèrries eren sabotejades un cop i un altre, la sortida del proper comboi de Compiègne a Dachau es va ajornar diverses vegades fins al 2 de juliol. Suportant una temperatura mitjana de 34 graus i avançant a una velocitat de 11 quilòmetres per hora, el tren va arribar al camp bavarès, la matinada del dia 5, carregat de cadàvers. Uns van morir aixafats, asfixiats, d'altres deshidratats, i d'altres es van matar entre ells, trastocats per la set, que els havia convertit en salvatges. Dels 2.166 deportats que portava el tren, d'edats compreses entre els 15 i els 72 anys, 536 van morir abans d'arribar al seu destí, entre ells Francisco Puy Bonet, de 23 anys i veí de Torregrossa.²⁶

Mal alimentats, els presos treballaven a Dachau de les 6 a les 12 del migdia, tenien mitja hora per "dinar" i tornaven a treballar-hi fins a 2/4 de 7 de la tarda. A les vesprades, tots pensaven en el seu poble, en casa seva. També el Fernando reflexionava. Què hi feia un fill d'Ivars en aquest miserable camp bavarès? Casa seva, la dels seus pares i germans, era a 1.500 quilòmetres. Què havia fet per què l'hagin portat tan lluny? La seva salut se n'havia ressentit i si ara fos al poble, aniria a cal metge, però aquí era millor que no ho fes... Va deixar el seu país perquè el seu bàndol va perdre la guerra, però no va ser acollit com pensava. I malgrat això, per França va lluitar, per França va ser torturat i per França es troba tan lluny de casa.

L'ALLIBERAMENT

Mentre el Fernando tenia aquests pensaments, les forces aliades avançaven per Europa i es trobaven els camps on desenes de milers de persones malvivien i morien a mans de la creu gamada. Els americans van arribar a Dachau el 29 d'abril de 1945 quan al camp hi havia 32.000 presos. Afortunadament, tant Fernando Riu com tots els seus companys que van ser detinguts a Brest aquell 28 de març de 1944, havien pogut sobreviure, encara que la seva salut va ressentir-se'n

durant la resta de la seva vida. Però dels 2.139 deportats d'aquell comboi del 18 de juny de 1944, 476 van morir o desaparèixer durant la deportació i d'uns altres 122 no hi ha referències de la seva situació.

El comandant del camp i la gran majoria de quadres de les SS ja havien abandonat el camp quan van arribar els nord americans. Aquests, el primer que van trobar va ser 39 vagons de tren procedent de Birkenau en una línia ferroviària morta dins dels quals i als seus voltants hi havia més de dos mil cadàvers –la majoria jueus hongaresos i polonesos– en estat de descomposició. Es van trobar senyals de canibalisme i els pocs que havien arribat amb vida van ser rematats pels guàrdies (Gun, 1973: 65). Quatre membres de les Wafen-SS es van presentar al davant dels americans amb les mans aixecades, en senyal de rendició, i van ser cosits a trets. Després, els nord americans van agafar un grup de guàrdies alemanys i un cop posats contra un mur, els van abatre amb foc de metralladora, amb el resultat de 17 morts i nombrosos ferits. Un altre grup de les SS, que s'havien disfressat amb l'uniforme a ratlles dels presoners, van ser perseguits per nombrosos presos que els van matar a cops. D'una torre propera al canal del riu Würm van sortir setze guàrdies, que van ser desarmats i posteriorment afusellats. Després de la guerra, l'exèrcit nord-americà va obrir una investigació sobre aquests fets, però no es va arribar a formular cap acusació (Gun, 1973: 66 i 67).

Els presos encara van haver de quedar-se al camp quatre setmanes més, ja que durant els darrers mesos s'havia produït una epidèmia de tifus al camp i les noves autoritats temien que els presos poguessin propagar-la. Aquesta epidèmia havia causat la mort de quatre-centes persones. No va ser fins el 30 de maig que els internats van poder deixar el camp.

La primera carta, des de Dachau

El dia 11 de maig, quan ja portaven gairebé dos setmanes alliberats pels americans, Fernando va poder escriure des de Dachau la seva primera carta als seus familiars d'Ivars.²⁷ A la carta els explica tot el que ha viscut i sofert:

²⁵ Aquests documents originals es poden consultar *online* als Arxius ITS Arolsen, un centre de documentació, informació i investigació sobre la persecució nazi que es troba a la població de Bad Arolsen, a l'estat alemany de Hesse. Els arxius contenen uns 30 milions de documents procedents de camps de concentració, detalls de treballs forçats i fitxers sobre persones desplaçades. S'estan digitalitzant i actualment s'hi poden consultar uns 13 milions d'aquests documents a l'adreça electrònica <https://arolsen-archives.org/en/search-explore/search-online-archive/>

²⁶ Font: ID8728. Deportats catalans i espanyols als camps nazis, Memorial Democràtic.

²⁷ Carta del Fernando al seu pare, Josep Riu, procedent del fons particular de Magdalena Valls.

Dachau, 11-5-45

Queridos padres y hermanos: Salud les deseo como la mía es buena a pesar de todo.

Grande será vuestra extrañeza de recibir noticias más al mismo tiempo que será también el objeto de recibir una grande alegría. Me supongo las suposiciones que habréis hecho referente a mi silencio prolongado y voy a explicaros los motivos.

El día 28 de marzo de 1944 era detenido en Brest por la Gestapo por mis actividades políticas, fui torturado y maltratado de la forma más ignominiosa, pero esto no ha servido de ninguna de las maneras para matar mi espíritu revolucionario, sino al contrario, cada golpe de látigo que me daban servía para fortalecer aún más mi posición y se acrecentaba más en mi espíritu el odio a muerte contra el fascismo destructor y cruel. Estuve en la cárcel de Brest un mes, o sea, hasta el 1º de Mayo, después conducido a la prisión central de Rennes en donde estuve hasta el 26, de allí condujeron hacia un campo de concentración den Francia, Compiègne, donde estuve hasta el 17 de junio, y de allí conducido aquí en Alemania, Campo de Concentración de Dachau, que está situado a unos 15 km de Munich. La vida en este campo es espantosa, todos los días morían de trescientos a cuatrocientos entre tifus, palos, inyecciones de petróleo en las venas, fusilados o colgados, muchos en cámaras de gas. La comida ha sido siempre muy deficiente por lo cual muchos han muerto de hambre; para haceros una idea solo les diré que individuos que pesaban 70 kilos al llegar aquí, llegaban a pesar 30 y 35 kilos estando obligados a trabajar.

El 29 de abril a las 5 de la tarde éramos liberados por el 7º Ejército Americano, gracias a ellos estamos en vida, ya que la orden que tenían los alemanes que guardaban el campo era de evacuarnos a todos con rumbo desconocido para liquidarnos a todos; cuando llegaron las primeras tropas había en el campo unos 35 mil hombres además de 6 o 7 mil entre rusos y alemanes antifascistas que habían evacuado hacía tres días, de los cuales hemos sabido por algunos que lograron escapar y volver al campo, que el 60 por ciento de la expedición los habían liquidado. Durante el trayecto cayeron desgraciadamente algunos internacionales ex combatientes de la guerra de España. En fin, para qué explicar los instintos criminales de la canalla fascista hitleriana, se necesitaría un bloque entero, así es que termino por hoy con estos simples pasajes.

Esperamos que un día de estos seremos repatriados a Francia junto con los franceses y después pienso que los días están contados para nuestro regreso a España. Sin más por hoy, que muchos recuerdos a todos y vosotros recibid un abrazo de este vuestro hijo y hermano que no os olvida. Fernando Riu

No costa gaire d'imaginar la sorpresa i l'alegria dels seus familiars d'Ivars en llegir aquesta carta, ja que no sabien res d'ell des de feia més d'un any i tots pensaven ja el pitjor. Però pels deportats espanyols començava aleshores un munt de problemes, ja que volien ser tractats com els francesos per haver estat detinguts defensant a França. Però els americans que manaven al camp no entenien aquestes subtileses. Van dividir els presos confinats a Dachau en tres grups: el primer era el dels que havien col·laborat amb els nazis, sobre els quals no hi hauria compassió; en aquest grup hi havia molts russos que, en un principi, havien seguit a l'anticomunista general Vlasov, aliat de Hitler. Aquests serien lliurats a l'Exèrcit Roig i, davant d'aquesta eventualitat, molts es van revoltar i van preferir-se suïcidar-se (Gun, 1973: 288-289). En segon lloc, hi havia aquells que la guerra havia tret de les seves llars i que aspiraven a tornar al seu país, entre els quals el grup més nombrós era el dels francesos, que rebien un tracte de favor dels americans i que serien allotjats temporalment en una vila propera al llac Constança a l'espera del retorn definitiu a França. Finalment, hi havia un tercer grup de persones que constaven com a desplaçats, que no serien repatriats de forma immediata i que no volien tornar al seu país, com els jueus dels països de l'est d'Europa, el polonesos anticomunistes o els republicans espanyols, que no eren reconeguts pel govern de Franco i els considerava apàtrides.

Un polític francès, Edmon Michelet, també deportat a Dachau, va intentar convèncer els americans que els espanyols havien de rebre el mateix tracte que ells, ja que havien estat detinguts per haver lluitat en la Resistència francesa contra els nazis, però les autoritats americanes del camp s'hi van negar. Michelet, que més tard seria ministre del general De Gaulle, els va enganyar d'una manera enginyosa: va fer inscriure tots els espanyols dins les llistes de "repatriables" que els francesos havien de confeccionar per als americans, tenint cura d'intercalar el seu nom entre els francesos per ordre alfabètic. Els americans, pocs i desbordats, no s'hi van fixar i van traslladar els republicans espanyols junt amb els francesos, primer a l'esmentada vila, i d'allí a França (Rovan, J. 2007: 104).

A causa de la quarantena per les febres tifoides, els presos van seguir a Dachau encara un mes després de l'alliberament del camp. El Fernando el va deixar el 27 de maig i va arribar a territori francès dos dies després. Però aleshores va costar de convèncer a les autoritats gales que els espanyols no volien creuar el país de pas cap a Espanya, on podrien ser empresonats pel règim franquista, sinó que volien quedar-se a França, on havien estat detinguts. De forma immediata, el Fernando va demanar que se li reconegués la seva condició de membre de la Resistència. El 30 de maig,

l'endemà d'haver arribat a França, el mític "coronel André"²⁸, com a cap d'estat major de l'Ille de France dels *Franc Tireus et Partisans Français* (FTPF), signava un certificat on reconeixia que "*le franc-tireur Riu Fernando a fait partie de la resistance à dater de 1942 jusqu'au 28 de mars 1944, date de son arrestation*". Amb aquest document i el que li lliurà al general comandant de la tercera regió militar francesa com a membre que havia estat de les Forces Franceses de l'Interior, no li va ser difícil aconseguir la "*carte de combattant volontaire de la resistance*" i la "*carte de deporté résistent*".²⁹

La segona carta, des de Brest

El Fernando va arribar el 8 de juny a Brest, i des d'allí va escriure de nou als seus familiars d'Ivars.³⁰

Brest, 9 de junio de 1945

Queridos padres y hermanos: Con una alegría inmensa tomo la pluma para enviarles noticias deseándoles al mismo tiempo una perfecta salud, la mía es bastante buena.

Digo bastante buena ya que supongo que habréis recibido una carta hace unos días que escribí desde el campo de concentración de Dachau, en Alemania, en el cual estaba internado desde el 20 de junio de 1944. Digo campo de concentración, pero no es éste el nombre que debía dársele mejor sería llamarle infierno o campo de muerte lenta; son muchos y muchos lo que han quedado allí para siempre. Las torturas llegaban hasta un punto incalificable. En este campo éramos de 25 a 30 mil y había un promedio de muertos de dos a trescientos por día, muertos por el tifus y debilidad además de los que fusilaban o colgaban todos los días. Quisiera explicaros algo para formaros una idea de lo que son los campos de concentración en Alemania, pero se necesitan hojas y más hojas de papel para poderlo explicar, sólo les diré que la puerta de entrada al campo había un letrado que decía "El que entra aquí, que pierda toda esperanza en salir". Afortunadamente, los americanos llegaron a tiempo ya que la orden que tenían los alemanes era de liquidar el campo y que en caso de evacuar, que bajo ningún concepto cayera en manos de los aliados ningún preso con vida, así es que yo me figuro que nací por segunda vez el 29 de abril de 1945, día de nuestra liberación.

La evacuación se efectuó el 26 de mayo, llegando en territorio francés el 29. La acogida que nos han hecho

tanto las autoridades como la población civil francesa ha sido magnífica en todas partes; al paso del tren había unos servicios montados por la Cruz Roja donde nos daban comida a voluntad y nos trataban como si hubiésemos salido de una enfermedad. Llegamos a París el 15 de junio y allí he pasado ocho días en donde he podido reponerme, y llegué en ésa de Brest ayer donde fui también muy bien acogido.

Y vosotros, ¿cómo estáis? Espero que todos bien, cuántas ansias tengo de reunirme de nuevo con vosotros; no os creáis que esto es melancolía, sino al contrario, he perdido toda mi sensibilidad, mi corazón es más duro que las piedras, esto ha ocurrido a todos los que han pasado por los campos de Alemania debido a los sufrimientos morales y materiales que he tenido que soportar desde que salí de España; es por lo que ansío de nuevo volver para poder vivir con tranquilidad el resto de mi vida. Referente a esto creo no tardará mucho en que mis ansias y mis esperanzas se conviertan en realidad, quizás tengamos que pasar aún momentos difíciles hasta poderlo lograr per lo más duro creo haberlo ya pasado y afortunadamente he logrado resistirlo, así que espero con tranquilidad la última fase de nuestro exilio.

Jaime, que es de tu vida? ¿Miguel y su familia están bien? ¿Y Consuelo? Y vosotros, padres queridos, ¿habéis envejecido mucho? Espero por lo menos encontraros con vida para poderos abrazar.

Sin más que muchos recuerdos a los amigos que se lo merezcan, a todos los familiares y vosotros recibid un fuerte abrazo de éste que no os olvida un momento y que piensa volver pronto. Fernando Riu.

"Y que pensa volver pronto", deia la carta al final. Com tots els republicans, després de la rendició alemanya el 1945, el Fernando pensava que ara els aliats dirigirien la seva atenció cap a Espanya, però amb l'escenari internacional i la guerra freda, Estats Units i la Europa occidental van deixar tranquil el règim de Franco, ja que el seu anticomunisme no els feia cap nosa.

Fernando havia arribat a Brest malalt i va ser portat a l'hospital. Allí va trobar la Hélène Gravet, una jove normanda que feia tasques de voluntariat com a infermera i amb qui acabaria casant-se el 3 d'abril de 1948. En aquesta ciutat va refer la seva vida, tant en l'aspecte personal –creant una nova família– com professional, retornant al seu antic ofici de fuster.

²⁸ Albert Ouzoulias, alias "coronel André", va ser comissari nacional dels FTFP de 1942 a 1944 i un dels principals dirigents de la insurrecció de París a l'estiu de 1944.

²⁹ Dossier de Fernando Riu als *Archives départementales du Finistère*.

³⁰ Segona carta als seus pares. Cedida per Magdalena Valls.

Imatge 2. Brest 15-10-1947. Foto enviada pel Fernando a la seva germana Consuelo el 15 d'octubre de 1947, en la que apareix amb la Hélène pocs mesos abans del seu casament. (Cedida per la família).

LA TROBADA

El Fernando encara va ser a temps de tornar a abraçar els seus pares, i per descomptat als seus germans, però va haver de fer-ho a la frontera, que no podia traspassar. En un costat, a França, rebia tots els honors. El primer reconeixement oficial és un diploma atorgat el 5 de setembre de 1944, després de l'alliberament de París, quan el Fernando encara era a Dachau. Signat per Charles Tillon, diputat i president del Comité Militaire national des Francs Tireurs et Partisans Français, se li

atorga a Fernando Riu *"qui a servi avec bravoure dans les rangs des FTPF en qualité de chef départemental pendant la guerre de liberation national. Il a droit a la reconnaissance de la Patrie liberée"*.

Així mateix va ser guardonat amb la Medalla Militar Francesa, creu de Guerra amb Palmes i Estrella de bronze (1948) i la Creu de Combatent Voluntari entre 1939 i 1945.³¹ Però tots els honors francesos no li servien per creuar la ratlla fronterera amb Espanya i, si ho hagués fet, la Guàrdia Civil se l'hauria endut.

Amb la Hélène, el Fernando va tenir dos fills, el Miguel i el Gerard. Ja que el Fernando no podia entrar a Catalunya, primer van venir a Ivars només la seva esposa i els seus dos nens, el 20 d'agost de 1956, que així van conèixer als seus padrins i tiets. Un més després, el 19 de setembre va ser l'esperada trobada del Fernando amb els seus pares i germans a la ciutat fronterera de Bourg Madame, a la Cerdanya. Allí va acudir tota la família d'Ivars en una emotiva trobada. La seva mare Teresa, afectada per tantes emocions, va tornar a casa i moria d'una feridura al cap de pocs mesos.³²

No va ser fins el 2 d'agost de 1960 que el Fernando es va retrobar amb Ivars per primera vegada des que va marxar cap a França aquell hivern del 39. Portava més de vint anys fora de casa. Amb una gran emoció, ara podia veure un poble diferent i no només pel color polític dels que dirigien l'Ajuntament. Es van fer una casa a Guillers, un poble de la conurbació de Brest, i es guanyava la vida treballant de fuster, però la desgràcia va arribar a la família en forma d'accident de tràfic quan el fill gran, el Miguel, va morir als 21 anys. L'altre fill, el Gérard, actualment està jubilat i viu prop de Bordeus.

Quan va fer 65 anys, França li va reconèixer una pensió per la seva activitat i fins i tot el president de la República Francesa, Valéry Giscard d'Estaing, va signar el 4 de desembre de 1975 un decret que nomenava *"Chevalier de la Légion d'Honneur"* a Fernando Riu, *"ancien sergent des Forces Françaises de l'Interieur, Déporté-Resistant, né le 19 avril de 1910 a Ibars de Urgel (Espagne), et jouir de tous les droits, honneurs et prérogatives attachés à cette qualité"*.

A causa de la fràgil salut que arrossegava per les penalitats dels camps on havia passat, va morir

³¹ Documents del fons particular de Gerard Riu, fill del Fernando. Els fills i filles d'aquells republicans espanyols exiliats al departament de Finistère van constituir l'any 2012 a Brest l'associació *Mémoire de l'Exil Républicain Espagnol dans le Finistère (MÈRE 29)* amb la voluntat de fer conèixer i fer reconèixer la memòria dels seus pares. A la web d'aquesta associació s'hi pot trobar molta informació. En particular, es pot veure la referència <http://www.mere29.com/2018/04/12/avril-1931-avril-1948-avril-2018il-y-a-87-ans-la-republique-un-mois-pour-se-souvenir/>

³² La informació sobre la darrera part de la vida del Fernando prové de les converses mantingudes per l'autor amb la Magdalena Valls a Ivars durant l'any 2019. La Teresa Vilalta, mare del Fernando, va morir el 4 de març de 1957 als 73 anys, i dos anys després ho feia el seu pare, Josep Riu Monell.

Imatge 3. El Fernando i la Hélène a Agramunt, durant una festa amb els seus familiars d'Ivars, el 27 de desembre de 1973. (Cedida per la família).

relativament jove, als 71 anys. Va ser a Guillers, un poble de la conurbació de Brest, el 24 d'abril del 1981 i allí va ser enterrat.

A l'acte del sepeli, amb tota la família d'Ivars i la que va fer a França, així com amics i antics resistents, hi va ser present Madame Yvonne Kervarec,³³ presidenta departamental de la *Fédération Nationale des Déportés, Internés, Résistants et Patriotes* (FNDIRP) de la regió de Finistère, que va fer un repàs de la vida del Fernando Riu. Abans d'acomiar el dol, va pronunciar aquestes emotives paraules:³⁴

"La gran família de la deportació es troba en dol una vegada més. Una anella de la nostra cadena s'ha trencat i només la podem soldar amb el nostre record. Es va naturalitzar francès, però, amb tota franquesa: li calia fer-ho? Tenia necessitat d'aital document per ser considerat un veritable fill de França? Guardonat amb la Medalla Militar Francesa, vaig tenir el gran honor de remetre-li, en nom del president de la República Francesa, la creu de Cavaller de la Legió d'Honor que li havia estat atribuïda. Avui m'adono que jo tenia, en aquell moment

davant meu, un home que va donar la seva salut i la seva vida perquè França pugui viure en la seva reconquerida llibertat".

POST SCRIPTUM

Els dos ivarsencs deportats als camps de concentració del Reich alemany reposen per sempre al nord de França, a mil quilòmetres del poble on van néixer. Ni l'Antonio Pons de cal Caparrut ni el Fernando Riu de cal Pona van deixar per escrit cap document memorialista del seu pas pels camps de l'horror, i ni el primer va voler tornar mai a Mauthausen ni el segon a Dachau. Potser perquè sabien que les ferides, mal cicatritzades, podien obrir-se de nou.

³³ Désirée Kervarec ("Yvonne" era el seu nom de guerra) va morir el 25 de febrer del 2007 als 89 anys. Membre de la Resistència a Brest, va ser detinguda per la Gestapo i deportada al camp de Ravensbrück.

³⁴ Discurs de Madame Kervarec, al fons particular de Magdalena Valls.

REFERÈNCIES CITADES:

CAMACHO, E; TORREGROSA, A. (2003) *Mauthausen 90.009. La historia de un español en los campos nazis*. Sevilla: Centro Andaluz del Libro.

CASTELLS SERRA, J. (1975) *Martirologi de l'església d'Urgell 1936-1939*. La Seu d'Urgell: Bisbat d'Urgell.. Pàgs. 77 i 81.

CONSTANTE, M. (2004) *Le partisan espagnol*. Paris. Edition Tiresias.

FAISANT, G. (2012). Liste de 65 Espagnols déportés de Bretagne. Referenciat a <http://memoiredeguerre.free.fr/deportation/espagnols.htm>

GARCÍA, G. & MATAS, I. (2005) *Mémoire retrouvée des Républicains espagnols: Paroles d'exilés*. Ille-et-Vilaine.

GILDAS, P. (2020). *Mémoires des Résistant-e-s du pays de Brest*. Recuperat de <https://www.resistance-brest.net/spip.php?mot56>

GUN, N. (1973) *Dachau, testimonio de un superviviente*. Barcelona. Editorial Bruguera.

LAFURIE, J. (2015) *De Compiègne à Dachau - 18 juin 1944 -30 avril 1945*. Referenciat a <http://adirp77.over-blog.com/article-18-juin-1944-de-compiegne-a-dachau-41448659.html>

LE ROUX, Y. (2004) *Saint Anne sous l'occupation*. Saint-Pierre de Quibilgnon. "Echo de Saint-Pierre" Numéro 161.

MAURA, M. (1966) *Así cayó Alfonso XIII*. Barcelona: Ediciones Ariel.

MONTSENY, F. (1969) *Pasión y muerte de los españoles en Francia*. Toulouse Ed. Espoir

ROVAN, J. (2007) *Cuentos de Dachau*. Madrid. Ediciones Turpial, S.A,

SANZ, M.A. (1981) *Luchando en las tierras de Francia*. Madrid. Ediciones de la Torre.

SANGUEDOLCE, J. (1998) *La Résistance à Dachau-Allach, contre la mort programmée*. Lyon. Editions Médiris.

TILLY, S. (2019). Liste de 117 Résistants fusillés en Ille-et-Vilaine . Referenciat a <http://memoiredeguerre.free.fr/fusilles/fusilles35-alpha.htm#deb>